

Dr. G. Cremošnik:

Pegam in Lambergar.

O slovenski junaški narodni pesmi še do sedaj ne vemo mnogo več, nego kar je pisal o nji Sket v svoji Čitanki za V. in VI. razred srednjih šol.

Pesmi o zmagi kranjskega viteza Lambergarja nad Pegamom pravi, da so spomin na srednjeveške viteške turnirje, ime Pegam pa da je nastalo iz srednjeveškega „Behaim“ = Böhme, kar da se najbrž nanaša na znanega vojskovodjo celjskih grofov, Čeha Vitovca.

Srednjeveški turnirji so bili nekako nadomestilo za pravi boj. Vitezu je bila življenjska naloga boj za vero. Če pa so bili slučajno časi mirni, je skrbel vitez z lovom in s turnirji, da so mu ostali sklepi gibčni, seveda mogoče v prvi vrsti tudi za to, da se je mogel pri turnirjih pokazati s svojo močjo pred ženskim svetom in si na ta način preskrbeti zabave. Bojevalo se viteštvo pri turnirjih ni z ostrim orožjem, nego s topim, in če ne vštevamo raznih nesreč, se turnirji navadno niso končavali s smrtjo, temveč večinoma nekrvavo.

V tem oziru torej naša pesem o Pegamu in Lambergarju ne opisuje turnirja, zakaj Pegam plača svoje izzivanje z glavo.

Ako pogledamo srednjeveško viteško življenje nekoliko natančneje, res najdemo neko viteško navado, ki se bolj strinja z našo pesmijo, namreč „âventiuro“.

Nemirno, izrednih dogodkov in bojov željno viteštvo je potovalo križem sveta in iskalo čudnih, neobičajnih dogodkov — âventiure = Abenteuer. Ako ni bilo poganskih velikanov ali zmajev pri roki, — teh si je moral seveda vsak krščanski vitez najbolj želeti — je bil tudi vsak navadni zemljan-vitez dober, da si je bojaželjni potujoči vitez ohladil svojo željo po nenavadnih dogodkih in bojih. Ti potujoči vitezi so mnogokrat prehodili razdalje, ki se zde celo nam zelo velike, in na takih potovanjih so izzivali vsakega viteza na junaški dvoboj. Seveda se je moral tudi vsak vitez takemu pozivu odzvati, če ni hotel veljati za strašljivca. V teh bojih pa se vitezi niso posluževali topega orožja, kakor pri turnirjih, temveč ostrega, in šlo je za življenje in smrt.

Premagani vitez je lahko volil med smrtjo in med pokornostjo. Moral je namreč dati takozvano „Sicherheit“, pri Francozih „fiance“, to je obljubo, da se bo smatral za ujetnika zmagalčevega in da bo spolnil vsako njegovo povelje. Zmagalec je premaganca navadno poslal svoji dami, da ji na ta način pokaže svojo zvestobo in udanost.

Mnogokrat pa se je pri takih dvobojih z ostrim orožjem pripetilo, da je bil eden izmed vitezov težko ranjen, ali da je celo padel, ali pa da iz viteškega ponosa ni hotel dati obljube in ga je vsled tega zmagalec ubil. V starejših, romantično-lepih, pristno „viteških“ časih je bilo sramotno, če je zmagalec vzel padlemu orožje in konja. Toda že v XIII. stoletju toži Wirnt von Gravenberg, da se nihče ni več zmenil za to, ampak da je zmagalec ubitega popolnoma oplenil. Navada, da je zmagalec dobil orožje in konja podleglega viteza, je naravno morala dati âventiuri čisto drug značaj. Poprej je hodil vitez na âventiure vsled želje, da bi kaj izrednega doživel, sedaj pa ga je vlekla dobičkaželjnost. Če je lahko računal na svojo moč, so morale biti âventiure zanj najlepša priložnost, da je na stroške drugih obogatel. Tako je postala prej idealna âventiura jako diskreditirana stvar in aventiuristi, „klativitezi“, med narodom jako neprikljubljene vrste ljudje.

Tip takega aventiurista je Pegam v naši narodni pesmi. Tudi on hodi po svetu in išče junakov, „da bi se skusili ž njim“. Torej teh pesmi ne bomo imenovali spomin na turnirje, ampak ostanek iz dobe, v kateri so bile âventiure v navadi.

Naše znanje o âventiuri temelji na srednjeveški „dvorski“ epiki. Znani pesnik te dobe, Hartman von Aue, nam je v epu „Iwein“ dal tudi definicijo aventiure:

Âventiure? waz ist daz?“
 „Daz wil ich dir bescheiden baz.
 Nû sich, wie ich gewâfent bin:
 Ich heize ein rîtr und han den sin
 Daz ich suochende rite
 Einen Mann der mit mir strîte,
 Der gewâfent sî als ich.
 Daz prîset in, ersleht er mich:
 Gesige ich aber ihm an,
 Sô hât man mich für einen man
 Und wirde werder danne ich sî.

Čitajoč Hartmanove verze in začetek našega „Pegama in Lambergarja“ vidiš popolno analogijo med obema:

Pegam pravi, govori:
 „Kje se men enak dobi?“

Kaj ti pravim, cesarost,
Ti ga nimaš pod sabo,
De bi skusil se z manó.

Aventiure pa nismo poznali samo Slovenci, ampak tudi drugi Jugoslovani; Bolgari imajo ravnotako aventiuriste, kakor mi. V bolgarskih narodnih pesmih, ki jih je priobčil Kačanovskij, poje pesem št. 151 (str. 341) o Kraljeviču Marku :

Ta si ódy Marko Kraljeviko
Ta si ódy od^o grada na grad^o
Ta si traži pojunak^o od^o nego.

Kakor vidimo, je pri Bolgarih sam kraljevič Marko aventiurist, ki hodi od gradu na grad in si išče junaka; ki bi bil boljši od njega samega. Nekatere druge bolgarske pesmi imajo popolnoma isti smisel, toda še bolj pesniški začetek: Marko vprašuje večerno zvezdo, je-li na svetu boljši junak, od njega. Ko mu večerna zvezda odgovori, da je dete Dukatinče sedemkrat boljši junak, se takoj odpravi in ga gre iskat, da bi se ž njim poskusil. (Pesmi št. 153 in 155 v Kačanovskem in št. 121 v Miladinovu.)

Tudi Srbohrvati so imeli gotovo pesmi o viteških aventiurah, kakor jih imamo še dandanes Slovenci in Bolgari, toda v nobeni srbohrvaški narodni pesmi ne najdeš značaja srednjeveške viteške aventiurske poezije tako dobro ohranjenega, kakor v slovenski ali bolgarski.

To pa je lahko razumljivo. Pri Slovencih so prepevali pevci junaške pesmi gotovo v prvi vrsti viteškim krogom, ne pa mogoče kmečkim; kakor se dandanes splošno sodi, da je epika produkt fevdalnih krogov in v prvi vrsti tudi njim namenjen. V začetku novega veka pa je viteštvo izgubilo svoj prejšnji pomen in značaj. V izobrazbi je prevzelo v novem veku njega dedščino meščanstvo in v vojaškem oziru so potisnili viteštvo v ozadje najemniki. Viteštvo je zapuščalo svoje gradove in se selilo v udobnejša mesta, predvsem na knežje dvore, in v mestu si je lahko vitez poiskal tudi druga zabave, nego poslušanje junaških pesmi. S tem procesom je tudi življenju, razvijanju junaške pesmi odklenkalo. Pri Slovencih nimamo junaških pesmi, ki bi bile iz novega veka, vse nas po svojem miljeju vodijo v čas od XV. do XVI. stoletja. Gotovo je, da je velik del pesmi, ki so jih v srednjem veku prepevali pevci o junakih in njih bojih in zmagah, v teku stoletij izumrl in da so se ohranile samo najmarkantnejše, večinoma samo pesmi z dobro znanimi motivi; ena izmed teh je Pegam in Lambergar.

Pri Srbohrvatih pa je bil razvoj drugačen. Ako bi se bile razmere razvijale na Balkanu ravno tako, kakor v zapadni Evropi, gotovo bi

dandanes ne našli pri njih toliko biserov v narodni epiki. Toda koncem srednjega veka so zasedli Balkan Turki in doba turške vlade pomeni za balkanske dežele podaljšanje srednjega veka in srednjeveških razmer za nekoliko stoletij — tja do XIX. stoletja. Med turškimi in krščanskimi graničarji so bili neprestani boji, napadi in spopadi. Iz njih je črpala narodna pesem vedno novega gradiva in novega življenja. Kar je živelo prej med srednjeveškim viteštvom, se je ohranilo med bojevniki za križ in za polumesec, toda ni ostalo popolnoma nespremenjeno, temveč se je prilagodilo novim razmeram. Jedro je ostalo isto, samo obleka, milieu se je spremenil. Zato se ne bomo čudili, da pevci niso več prepevali o srednjeveških viteških aventiurah — seveda z malimi izjemami — temveč o graničarskih bojih. Na mesto vitezov je stopil junak-kristjan in junak-Turek. Duh pa je ostal isti. Prej je hodil vitez po svetu in iskal junakov za dvoboj, sedaj pa čuje krščanski junak o turškem junaku in ga pozove na dvoboj — na junački mejdan —, „da se vidi, ko je junak bolji“ in istotako Turek kristjana. Na pr.:

Knjigu piše Kuna Hasan-aga
 U Udbinji gradu bijelome,
 Te je šilje u primorje ravno
 A na ruke Dragić — vojevodi:
 „Zdravo da si, Dragić — vojevoda!
 Tebe fali sva tvoja krajina,
 Da si dobar junak na mejdanu,
 A meneka ne kudi družina;
 Veće dodji, da se ogledamo
 Pod Udbinjom u polju široku.

(Vuk S. Karadžić, Nar. pesmi, III. knj. št. 55, str. 371.)

Drugače pa je ostalo vse pri starem. Tudi v teh novih pesmih imamo junake, ki pozivajo na dvoboj samo iz bojaželjnosti, drugi zopet hočejo imeti od dvoboja dobiček. Srednjeveški vitez je vzel premagancu samo konja in orožje, novodobni aventuristi pa so hoteli imeti več: navadno je izzivalec zahteval, da pripeljeta obe stranki žensko — sestro ali ženo — s seboj in zmagalec jo je dobil za nagrado.

Aventiura je torej živela pri vseh Jugoslovanih. Pri Slovencih in Bolgarih je ostala v narodni pesmi popolnoma srednjeveško-viteška, pri Srbohrvatih pa se je ta srednjeveška večinoma pozabila, ker se je iz nje razvila nekoliko spremenjena novodobna, kakor je bila navadi do XIX. stoletja v obmejnih krajih turških in krščanskih dežel.

Glede časa, v katerem je nastala naša pesem o Pegamu in Lambergarju, bi morali po osebnostih sklepati, da je nastala koncem XV. stoletja, ker je bil Lambergar sodobnik cesarja Maksimilijana, „zad-

njega viteza“. Toda bilo bi popolnoma napačno misliti, da pred XV. stoletjem nismo imeli sličnih pesmi. Samo ime Lambergar ni nerazdružljivo s snovjo pesmi. Isto snov pripoveduje povest o Martinu Krpanu in Brdavsu — v koliko je Levstikov Martin Krpan last Levstikova in v koliko narodna, je zopet drugo vprašanje — in isto snov bi lahko pripovedovali še o tolikih drugih junakih. Snov naše pesmi je nekaj stalnega, ime junaka pa se lahko menja, kakor se pevcu ljubi, ali kakor mu mogoče v gotovih okolnostih in krogih kaže. Z veliko verjetnostjo torej lahko trdimo, da smo imeli pri Slovencih pesmi o viteških aventiurah že pred XV. stoletjem, seveda so opevale druge junake in osebnosti. Pri Nemcih je cvela aventiura v XII. in XIII. stoletju, vendar pa ne kaže isto trditi tudi za Slovence. Kakor smo že omenili, so bili aventiuristi v začetku te navade nekaj simpatičnega in pristno viteškega, saj jih ni vodilo na aventiurska potovanja nič drugega nego hrepenenje po čudnih dogodkih in po tujini, in ako pevec opeva aventiuriste, jih ne opeva kot slabe ljudi, ampak pevčeva simpatija je na strani aventiurista. Šele pozneje, ko so iskali vitezi na aventiurah dobička, se je javno mnenje o njih spremenilo. Kakor vidimo, pa Pegam ni več simpatičen aventiurist, ampak pevcu nesimpatičen, drugače bi ga seveda Lambergar niti ne premagal. Zato je pesem v današnji obliki vsekakor nastala ob času, ko je bila aventiura že diskreditirana in na slabem glasu, torej nekako koncem XIII. ali v XIV. stoletju.

Pod imenom Pegam pa bo vsekakor bolje, da ne iščem kake zgodovinske osebnosti, Vitovca ali koga drugega, ampak da razumemo pod tem v resnici samo „Čeha“. Gotovo je, da so tudi Slovenci lahko dosti slišali o groznih Čehih husitskih vojen, pred katerimi so morale bežati vojske rimskega cesarstva, in nič manjše slave niso uživali češki najemniki po husitskih vojnah; spomnimo se samo dejstva, da so bili ravno češki najemniki najboljši del stalne vojske kralja Matjaža. Sicer pa najdemo nekaj jako sličnega tudi v srbohrvaški narodni pesmi. „Crni Arapin“ je v njej tip slabega viteza, kakor pri nas Pegam, in vendar pri Hrvatih in Srbih ne bo nihče stikal za kako zgodovinsko osebnostjo, ki bi se skrivala pod krinko „Crnega Arapina“.

